

Prof. dr hab. Mariusz Mielczarek

Instytut Archeologii i Etnologii PAN

Recenzja pracy doktorskiej mgr. Pawła Lecha,

„Ceramika stołowa z Tanais. Analiza importu, dystrybucji, funkcji oraz napraw i wtórnego wykorzystania w okresie od III w. p.n.e. do III w. n.e.”, tomy I-II, Warszawa 2022

Greckie osadnictwo na terenie północnego wybrzeża Morza Czarnego doczekało się poważanej ilości prac, będących efektem rozwijanych badań wykopaliskowych. Wzrosła ilość materiałów ruchomych dostępnych badaczom. Sprzyjało to wielu nowym ocenom i będącym ich wynikiem poglądom, prezentowanych w rozmaitej formie. W szeregu przypadków publikacje nowych materiałów (pomijając prace prezentujące materiał bez komentarza), sprzyjały nowej ocenie znanych i opisanych wcześniej materiałów; w połączeniu z efektami kolejnych wykopalisk pozwoliły one na nową ocenę rozmaitych problemów. Do takich prac zaliczyć należy ocenianą pracę Pawła Lecha, poświęconą ceramice wydobytej podczas badań archeologicznych w Tanais. Badań dawnych i tych nowych, wśród których są materiały wydobyte podczas prac ekipy polskiej. Praca obejmuje także ceramikę, która nie była wcześniej publikowana.

Nie sposób nie zgodzić się z opinią Autora (s. 6) odnoszącą się do Tanais, że antyczne źródła pisane zawierają niewiele informacji na temat ośrodka. Rola rezultatów prac archeologicznych w poznaniu dziejów polis rośnie.

Nie zaskakuje więc, że efekty prac wykopaliskowych ekipy Uniwersytetu Warszawskiego pracującej w Tanais były tym, co zadecydowało o podjęciu studiów nad wydobytą tam ceramiką. W swoich poczynaniach Autor nie ograniczył się jednak do efektów wykopalisk polskich. Poddał On analizie wszelkie dostępne, wydobyte wcześniej, zabytki, tworząc kompleksowy, przekonujący obraz ceramiki, którą posługiwano się w Tanais. Obraz wzmocniony dyskusją nad dawnymi i nowymi rozważaniami na ten temat. Otrzymaliśmy nowe, staranne i bogato ilustrowane studium oparte na bogatym materiale i

nowych ustaleniach dotyczących, podając dla przykładu, ceramiki pochodzącej z warsztatów działających w Azji Mniejszej.

Otrzymaliśmy opracowanie wykorzystujące wszystkie możliwe dane, zweryfikowane w oparciu o najnowsze ustalenia, w tym te dotyczące czasu, kierunku i okoliczności napływu do Tanais. Działanie takie zasługuje na wyróżnienie. Tym bardziej, że opracowanie obejmuje czas od założenia ośrodka do połowy V. w .n.e. Jest to tym bardziej istotne, że Autor napisał (s. 44), że w Tanais „brak śladów” produkcji ceramiki stołowej.

Układ pracy odpowiada założeniom, które przedstawiono na początku rozprawy. Opisano stanowisko, wskazano źródła antyczne. Źródła nieliczne, co po części wynika z ulokowania Tanais, „na krańcach greckiego świata”. Przydatny w tej sytuacji jest fragment pracy o kolonizacji greckiej północnego wybrzeża Pontu Euxyńskiego. Dobrze się stało, że Autor zwrócił uwagę, iż w odniesieniu do Tanais stosowano określenia πόλις oraz ἐμπόριον (nie jest to jakikolwiek zarzut, ale zabrakło mi opinii Autora, czy stosowanie tych dwóch terminów odzwierciedla sytuację ośrodka, czy wynika z braku wiedzy autorów wykorzystujących takie terminy). Drobiazg – na s. 33 jest zwrot ... *funkcjonowania samego polis* , powinno być *samej polis*. Zaprezentowano historię badań wykopaliskowych, słusznie przypominając zasługi D.B. Šelova oraz T. N. Knipovič.

Rozdział zatytułowany „Relacje handlowe w basenie Morza Czarnego – historia i charakterystyka” otwiera zasadniczą część pracy. W następnych partiach oceniono „stan badań nad materiałem ceramicznym z Tanais”, scharakteryzowano metodologię podjętych studiów (wyjaśniono tu sposób działania zaprezentowano terminologię etc). Dalej następuje prezentacja materiału. Tę i następne partie pracy oceniam wysoko, szereg z nich bardzo wysoko.

Uzasadnienie powyższej opinii jest w pewnym sensie „szczególne” i wynika z moich prac na terenie antycznego Nikonion (u ujście Dniestr). Może przekracza to granice recenzji, ale najlepiej oddaje moją opinię o pracy P. Lecha.

Na terenie Nikonion ekipa polska współpracowała z archeologami z Odessy. Gdy z przyczyn niezależnych od archeologów wykopaliska nie mogły być realizowane, skierowaliśmy zainteresowania ku Rodos. Znając materiały z Nikonion oraz ze stanowisk z Rodos z przyjemnością stwierdzić muszę, że oceniana praca jest jednym z opracowań wyróżniających się kompleksową prezentacją problemu dystrybucji naczyń rodyjskich innych

niż amfory w kręgu pontyjskim. To znaczący rezultat recenzowanej pracy. Do czasu powstania ocenianego dzieła rozważania skierowane były na amfory rodyjskie w świecie nadczarnomorskim. Praca P. Lecha jest nowym, bardzo istotnym opracowaniem i prezentacją naczyń rodyjskich w kręgu pontyjskim. W moim przekonaniu to kolejne, bardzo znaczące osiągnięcie Autora. To dowód, że studium dotyczące Tanais przyniosło efekty odnoszące się do szeregu innych regionów.

Sposób prezentacji materiału ceramicznego będącego przedmiotem oceny, nie budzi wątpliwości. Jest staranny, z uwzględnieniem materiałów starszych, które pokazane zostały zgodnie z obecnymi wymogami. Istotne jest, że w szeregu przypadków, jak na przykład „ceramika czarnopokostowana i czarnopolewana”, przedstawiony został zarys historii badań. Udało się Autorowi zebrać możliwie kompletny materiał, który poddany został analizie, w oparciu o najnowsze studia informujące o miejscu i czasie produkcji wielu z nich. Pozwoliło to Autorowi, co jest bardzo istotnym efektem studiów, na wskazanie kierunków i czasu napływu naczyń do Tanais. Zaprezentowana ocena wynika między innymi z potwierdzonej w pracy znajomości zmian w ocenach ceramiki z warsztatów działających w Azji Mniejszej, chociażby w odniesieniu do ceramiki „pergamońskiej”.

Na czołowym miejscu (2.1) umieścił Autor, słusznie, ceramikę czarnopokostowaną i czarnopolewaną. Przedstawił historię badań, oceniając dotychczasowe ustalenia, zwracając uwagę na relacje, na związki z Atenami i ateński monopol złamany na przełomie IV i III w. p.n.e.; nie zapomniał jednak Autor, że poza ceramiką attycką, dotarły do Tanais produkty z Pergamonu i Efezu.

Sporo miejsca, słusznie, P. Lech poświęcił hellenistycznej ceramice reliefowej. Tak jak w poprzednich „rozdziałach” rozpoczął prezentację od „zarysu historii badań i charakterystyki”, jak to określił Autor „jednej z najbardziej charakterystycznej kategorii hellenistycznej ceramiki stołowej” (s. 104). Jest to ważna część pracy, zważywszy, że Autor po kolei opisuje ośrodki attyckie, ośrodki efesko-jońskie (w opinii Autora 67% hellenistycznej ceramiki reliefowej stanowi produkcja tych warsztatów), centra małoazjatyckie oraz ośrodki bosporańskie, których charakterystyka wypadła szczególnie ciekawie.

W prezentacji ceramiki czerwonopolewanej P. Lech słusznie podkreślił kłopoty z chronologią takiej ceramiki (s. 141).

Uwagę moją zwrócił rozdział „Wschodnia sigillata C – sigillata pergamońska/sigillata Candarli”. Jest to interesująca, oparta na głębokiej wiedzy, prezentacja problemów z ceramiką pergamońską I-III w. n.e.

Na s.190 znalazła się ważna opinia na temat stołowej ceramiki bosporańskiej w Tanais – z wyrażoną tu opinią nie można się nie zgodzić.

Ważną częścią pracy, jest starannie wykonany katalog zabytków. Na podkreślenie zasługuje dokumentacja rysunkowa (także kartogramy) oraz fotograficzna, pozwalająca na potwierdzenie wyrażonych w tekście opinii.

Podsumowując, z pełnym przekonaniem mogę stwierdzić, iż wysoko oceniam pracę, którą otrzymałem do recenzji.

Praca Pawła Lecha, w mojej opinii, spełnia wszystkie wymagania stawiane pracom doktorskim. Wnoszę o dopuszczenie P. Lecha do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

